

Warszawa, 20.11.2023

Dr hab. Andrzej Zybała, prof. Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

Katedra Polityki Publicznej SGH,

ul. Wiśniowa 41, Warszawa

Recenzja dysertacji doktorskiej:

„Angola i Mozambik: kształtowanie się i transformacja struktur politycznych: studium porównawcze”

Poniższą recenzję przekładam zgodnie z treścią Uchwały Nr RDH/26/2023 Rady Dyscypliny Nauki o Polityce i Administracji Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie z dnia 14 września 2023 r.

Przedmiotem poniższej recenzji są zwłaszcza następujące aspekty rozprawy:

- struktura treści,
- postawione cele i hipotezy,
- ramy teoretyczne, metodologia, badania
- wartość poznawcza.

Rozprawa doktorska przygotowana przez Mgr Łukasza Żądło pt. „Angola i Mozambik: kształtowanie się i transformacja struktur politycznych: studium porównawcze” została napisana pod kierunkiem dr hab. Joanny Bar, prof. UJ.

Struktura treści

Pod względem formalnym rozprawa składa się ze Streszczenia, Wstępu i 4 rozdziałów, plus bibliografia. Zawiera także spis map, spis rysunków, spis tabeli, spis wykresów.

Rozdział I został poświęcony charakterystyce regionu Afryki Subsaharyjskiej. Uwzględniono historię okresu przedkolonialnego i kolonialnego. Rozdział II autor poświęcił genezie i pierwszym dekadom niepodległości Angoli i Mozambiku. Uwzględnił zagadnienia

rozwoju ekonomicznego i kwestie polityczne mające miejsce w drugiej połowie XX wieku. Treścią rozdziału III jest analiza uwarunkowań struktur państwowych Angoli i Mozambiku, w tym ich stabilność polityczna i ekonomiczna. Ostatni rozdział dotyczy transformacji struktur politycznych powyższych państw.

W spisie treści rozprawy nie ma osobnego rozdziału czy części oznaczonej jako „Zakończenie”. Natomiast faktycznie jest taka część wyodrębniona na strona 294-299.

Autor zamieścił kilka istotnych ilustracji, które są nieczytelne, nawet gdy przedstawiają one kluczowe treści i elementy, jak np. rys. 6 na str. 131. Struktura reżimu politycznego w Angoli w 1992 r. Podobnie rys. 12 na str. 158 w odniesieniu do Mozambiku.

x

Rozprawa w przeważającej części składa się z referowania wybranych faz/faktów/zdarzeń z historii Angoli i Mozambiku, w tym zwłaszcza fazy kolonialnej i postkolonialnej. Wskazał także na elementy strukturalne obu społeczeństw, jak struktura etniczna, językowa, wyznania religijne. Omówił warunki geograficzne, cechy systemów politycznych, a także kluczowe parametry obu gospodarek, m.in. zasoby naturalne, dynamikę PKB, strukturę zatrudnienia.

W rozprawie znajduje się wiele fragmentów porównawczych. Autor bazuje głównie na kilku monografiach historycznych. Z treści wylania się zwłaszcza - w okresie postkolonialnym - jasny obraz głównych procesów politycznych, ekonomicznych, społecznych. Przesądzały one o trudnym położeniu obu państw. Dotykane były przez liczne konflikty wewnętrzne, które utrudniały procesy konsolidacji państw, tworzenia konsensusów umożliwiających efektywne zarządzanie publiczne. Dodatkowo czynnikiem destrukcji były ingerencje ze strony państw trzecich. Ostatecznie państwa pozostawały niestabilne, a poziom rozwoju pozostał na niskim poziomie pomimo licznych zasobów i szans rozwojowych.

Cele i hipotezy

Autor sformułował hipotezę badawczą, którą przedstawił jako główną. Wskazuje ona, że “całość czynników oraz uwarunkowań mających wpływ na rozwój omawianych struktur państwowych to wypadkowa przeszłości kolonialnej, uwarunkowań zewnętrznych (położenie geograficzne), wewnętrznych (cechy środowiska naturalnego, w tym poziom zasobności w bogactwa naturalne) oraz konsekwencji globalnego konfliktu ery zimnej wojny”.

Autor postawił również hipotezy szczegółowe:

- przeszłość kolonialna miała kluczowe znaczenie dla historii obu państw;

- położenie geograficzne determinowało szybkość rozwoju;
- okres zimnej wojny był jednym z kluczowych etapów rozwoju Angoli i Mozambiku;
- posiadane bogactwa naturalne determinowały prędkość rozwoju ekonomicznego;
- na przebieg transformacji politycznej gospodarczej oraz społecznej nie miały wpływu zbieżności wydarzeń historycznych w obu państwach;
- wpływ na funkcjonowanie oraz rozwój obu państw miała sytuacja polityczna w państwach ościennych.

Istnieje duża zbieżność między hipotezą główną, a hipotezami pomocniczymi. W zasadzie pokrywają się. W tej pierwszej zwraca uwagę na czynniki oraz uwarunkowania wpływające na rozwój struktur państwowych. Wymienił rolę przeszłości kolonialnej oraz uwarunkowania zewnętrzne (położenie geograficzne), wewnętrzne oraz globalny konflikt w okresie zimnej wojny.

Rozprawa zawiera także szereg pytań badawczych:

- Jakie czynniki oraz uwarunkowania wpływały oraz wpływają na rozwój badanych państw, oraz jakie było ich nasilenie?
- Jaki wpływ na rozwój polityczny, prawny, społeczny oraz ekonomiczny miała sytuacja państw ościennych oraz konflikt globalny okresu zimnej wojny?
- Jakie są różnice w strukturach państwowych oraz w rozwoju ekonomicznym, politycznym i społecznym w badanych państwach?
- Co jest powodem różnic w rozwoju struktur politycznych omawianych państw?

Ramy teoretyczne, metodologia, badania

Autor we wstępie zawarł część pt. Metody badawcze i podstawowe pojęcia pracy (od str. 22). Przedstawił metodę analizy treści. Jako kolejne metody wskazuje analizę systemową oraz analizę instytucjonalno-prawną. Dalej wskazuje na metodę historyczną, analizę instytucjonalno-prawną, analizę polityczną, analizę systemową, metodę porównawczą (jednocześnie są to śródtytuły z jednoakapitowym wyjaśnieniem we Wstępie). Wskazuje na

bazę badań, wśród których wymienił analizę źródeł pisanych (materiały źródłowe, a także opracowania z zakresu nauki o polityce i administracji, ekonomii i socjologii).

Następnie autor wprowadza część „Podstawowe pojęcia pracy (teorie używane w pracy). I tu przedstawia kilka pojęć (wyjaśnienia w postaci jednego akapitu), centrum – peryferie, dekolonizacja, elityzm, imperializm, kolonializm, kultura polityczna, metropolia, państwo postkolonialne, postkolonializm, religia i postkolonializm, strukturalizm, system partyjny, system polityczny, system rządów, system wyborczy, teoria modernizacji, teoria systemów-światów.

Szerszej zostało wyjaśnione pojęcie „struktura państwa”. Tu znajduje się definicja państwa, którą Autor się posługuje w trakcie analizy. Została zaczerpnięta z publikacji J. J. Milewskiego i W. Lizaka, ale nawiązująca do brytyjskiego badacza z zakresu stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa Barry’ego Buzana. Ten określił państwo jako niezależny byt polityczny. Składa się z trzech kategorii:

- podstawy fizycznej państwa,
- instytucji państwa, które nim zarządzają,
- idei państwa, która legitymizuje jego istnienie w świadomości jego obywateli.

Autor nie analizuje tej definicji w pogłębiony sposób. Nie pokazuje alternatywnych definicji, które pochodziłyby z zakresu nauki o państwie, a nie stosunków międzynarodowych.

W tym samym podrozdziale Autor przechodzi do elementów, których nie uwzględnia definicja, czyli do wskaźników zarządzania (publicznego) wysuniętych przez Bank Światowy (kontrola korupcji; skuteczność rządu; polityczna stabilność i brak przemocy; jakość regulacji; praworządność; głos i odpowiedzialność). Planuje je wykorzystać w analizie i to ma miejsce w różnych fragmentach pracy.

Autor przedstawia literaturę przedmiotu. Opiera się głównie na literaturze historycznej, a nie politologicznej.

Kwestią dyskusyjną jest szereg pojęć. Dlaczego używa pojęcia struktury polityczne, a nie ustrój polityczny.

W powyższym zakresie należy stwierdzić, że Autor nie sformułował ram teoretycznych dla swojej pracy. Innymi słowy nie przedstawił teorii, która byłaby bazą dla prowadzonych analiz. Powołanie się na definicję państwa nie wystarczy. Definicja nie jest teorią. Definicje

zazwyczaj wskazują na przedmiot/zakres definiowanego zjawiska. Teoria jest czymś więcej, wskazuje na zasadnicze mechanizmy przyczynowo-skutkowe, które pozwalają na określone rozumowania w analizowanej materii.

Wartość poznawcza rozprawy

Rozdział I i II przedstawia zjawiska społeczno-polityczne w obu państwach. To wybór informacji, danych o zagadnieniach politycznych, społecznych, ekonomicznych. To w znacznym stopniu kolekcja zdarzeń, która ma charakter encyklopedyczny. Wystarczyłyby w dużej mierze dane porównawcze (od str. 171) zamiast referowania na wielu stronach, w gruncie rzeczy podobnych procesów w obu państwach.

Większe wartości poznawcze związane z dyscypliną wiedzy polityka i administracji występują w rozdziale III oraz w IV. W tym pierwszym z nich autor przedstawia czynniki, które wydają mu się destrukcyjne dla stabilności i rozwoju omawianych państwa. Podstawą ma tu być przyjęta na początku definicja państwa. Sięga po uwzględnione tam czynniki.

Autor wskazuje na takie czynniki, jak

- problemy zewnętrzne z lat 1996-2018 (w dużym stopniu niezależne od władz Angoli i Mozambiku),
- konflikty zewnętrzne, w których państwa uczestniczyły,
- katastrofy naturalne, zagrożenia ekologiczne, itp.
- kwestie natury politycznej, jak stabilność polityczna, legitymizacja władzy, uczciwość wyborów, instytucje, reguły demokratycznego państwa prawa,
- problemy gospodarcze, jak stabilność ekonomiczna, dynamika import i eksport, struktury gospodarki, nierówności Społeczne, korupcja.
- kwestie związane z problemami społecznymi, jak ubóstwo, migracje ludności, zmiany demograficzne, dostęp do infrastruktury sanitarnej, poziom analfabetyzmu..

Na bazie powyższych dystynkcji autor omawia zagadnienia terroryzmu, rolnictwa, zjawiska klimatyczne/susze/trzęsienia ziemi/powodzie/epidemie. Przechodzi do czynników związanych ze stabilnością polityczną (konflikty wewnętrzne/niezadowolone z władz/transparentność struktur państwa/rzetelność wyborów). Powołuje się na międzynarodowe rankingi, m.in. *Freedom House*. W 2018 roku Angola „nie została uznana za wolne państwo, a więc można było wysuwać wątpliwości co do kwestii legitymizacji jej władz. Pierwszym argumentem za takim stwierdzeniem był fakt, że głowa państwa, a zarazem osoba

sprawująca najwyższą władzę wykonawczą, nie była wybierana, a desygnowana przez partię, która wygrała wybory parlamentarne”.

Z kolei Mozambik został uznany przez powyższą organizację za częściowo wolne państwo, w sensie wolności politycznej.

Autor omawia sytuację ekonomiczną, m.in. uzależnienie od surowców, wymianę gospodarczą, a także nierówności społeczno-ekonomiczne, drenaż mózgow, szereg wskaźników makroekonomicznych. Wchodzi również w kategorię problemów społecznych, w których porusza skrótowo m.in. czynniki demograficzne, infrastrukturalne, przestępczość, zdrowotne.

Autor rozprawy w zakończeniu formułuje wniosek, że swoimi wywodami, danymi, zestawieniami faktów potwierdził hipotezę o znaczeniu dziedzictwa kolonializmu.

Pisze: „Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że dla obu państw okres kolonializmu był istotnym okresem w historii oraz uważany jest za podstawową determinantę historii postkolonialnej”.

Wskazuje na rolę „portugalskiego reżimu”, który spowodował, że systemy omawianych państw – jako już niepodległych – „kształtowane były w oparciu o system kolonialny lub na jego wzór”.

Oba państwa nie ukształtowały odpowiednich struktur swoich państwowości ponieważ nie posiadały „własnych doświadczeń w ramach państwowości” nie umiały adaptować „struktur kolonialnych do nowej rzeczywistości”.

Systemy kolonialne stały się podstawą do tworzenia państw o charakterze autorytarnym. W okresie kolonializmu wąska grupa białych osadników korzystała z lokalnych bogactw. W kolejnym okresie tę rolę przejęły następnie miejscowe elity. „ Po odzyskaniu niepodległości przez Angolę i Mozambik, sytuacja ta nie uległa poprawie, a zmianie uległa jedynie grupa korzystająca na wydobyciu oraz sprzedaży zasobów naturalnych”.

Autor stawia tezę, że w obu państwach nie doszło do realnej transformacji systemu politycznegooba te państwa dalej bazowały na wyzysku. Realna władza w trakcie okresu dominacji portugalskiej spoczywała początkowo w rękach portugalskiego króla, a następnie Antonio Salazara, Américo Tomása i Marcelo Caetano. Po odzyskaniu niepodległości, pomimo szczytnych haseł, władza nie przeszła w ręce społeczeństwa Angoli i Mozambiku, ale dalej rządziła wąska elita, pochodząca tym razem ze środowisk partyjnych MPLA lub FRELIMO”.

Podsumowanie

Rozprawa obarczona jest licznymi słabościami. Zasadniczym problemem rozprawy jest to, że Autor postawił przed sobą hipotezy, które nie skłoniły go do innowacyjnych analiz. Wytworzył wiedzę, która w znacznej części ma charakter podręcznikowy. Postawił hipotezy, które są dość oczywiste, więc i wiedza dla ich uzasadnienia okazuje się dość oczywista. Dodatkowo korzystał z bardzo ograniczonego zasobu danych, źródeł, bardziej historycznych niż politologicznych.

Autor postawił hipotezę dotyczącą kluczowej roli okresu kolonializmu w tworzeniu struktur późniejszej państwowości. Natomiast nie wyjaśnił co spowodowało taką dynamikę zależności pomijając jej standardowość tezy. Nie podjął zadania szukania głębszych mechanizmów przyczynowo-skutkowych, co jest zasadniczym zadaniem nauki. To skutek teoretycznej słabości rozprawy. Ich odkrywaniu pomogłoby przejęcie wyraźnych założeń teoretycznych (teorii) i skorzystanie z ich narzędzi analitycznych. Autor mógł sięgnąć np. po narzędzia instytucjonalizmu historycznego w naukach politycznych skoro analizuje procesy temporalne, obejmujące dłuższe odcinki czasu. Mógł głębiej zaprezentować model zależności od ścieżki. Mógł skorzystać z pojęć teorii modernizacji.

Autor nie omówił ram teoretycznych, w których analizowano do tej pory państwa typu Angola i Mozambik. Wprowadza wprawdzie pojęcie fragile states, ale bez metodologicznej analizy. Szereg pojęć znajduje się w podejściu zakładającym „limited statehood”, state formation, state-building process.

Autor stosuje podejście bardzo horyzontalne, przywołuje wiele zdarzeń, procesów, mechanizmów. Nie nadaje im jednak gradacji. Powstaje zatem wrażenie chaosu w wyniku przywoływania zdarzeń/zjawisk, które mają różne znaczenie jako czynniki odpowiadające za ukształtowaną sytuację.

Autor nie wykorzystał nawet możliwości zaprezentowania zobiektywizowanej sytuacji w obu państwach na bazie wskaźników Banku Światowego. Zrobił to bardzo pobieżnie, prezentując tylko wskaźniki i niektóre ilustracje. Nie omówił również modeli public governance (rządzenia publicznego) tych państw, co mogłoby prowadzić do rzetelnych wniosków dotyczących warunków w jakich państwa funkcjonowały i uzyskiwały określone wyniki ekonomiczne i społeczne.

Konkluzja

Przedłożona mi do recenzji rozprawa pozbawiona jest właściwych walorów metodologicznych i teoretycznych. Opiera się na przytoczeniu znacznej liczby

danych/informacji, natomiast brakuje ich przetworzenia, syntetycznego wyciągnięcia z nich wniosków. Autor postawił hipotezę, która w świetle wiedzy jest dość oczywista. Udokumentował ją, ale to nie wnosi nowych konkluzji, ustaleń naukowych. Skromna jest podstawa literaturowa.

Przywołane powyżej przesłanki uzasadniają sformułowanie opinii, że recenzowana rozprawa doktorska mgr Ł. Żądło – pomimo określonych zalet - nie spełnia wymogów określonych w Ustawie o stopniach i tytułach naukowych. Nie spełnia kryteriów stawianych tego typu pracom. Moja opinia jest negatywna.

Z poważaniem

Andrzej Zybała

